

Türkiye'nin Türk Devletlerinin Bütünleşmesindeki Etkin Rolü: Bağlam, Uygulama ve Etki

DU DONGHUI*

Dr. Öğretim Üyesi
Tarih Bölümü, Şanghay Üniversitesi

**Du Donghui, Şanghay Üniversitesi Tarih Bölümü'nde Dr. Öğretim Üyesi ve Türkiye Araştırmaları Merkezi'nde araştırmacı olarak görev yapmaktadır. 2021 yılında Şanghay Üniversitesi'nden Dünya Tarihi alanında doktora derecesini almış ve Fudan Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi alanında doktora sonrası araştırma yapmıştır (2021-2023). Ayrıca Türkiye'de Marmara Üniversitesi'nde misafir araştırmacı olarak bulunmuştur (2018-2019). Başlıca araştırma alanları arasında Türkiye'nin dış politikası ve Ortadoğu'daki uluslararası ilişkiler yer almaktadır. Chinese Journal of European Studies, Journal of World Peoples Studies, West Asia and Africa, Historical Review, Forum of World Economics & Politics, Journal of Shanghai University gibi dergilerde uzmanlık alanıyla ilgili çeşitli akademik makaleler yayımlamıştır.*

E-posta: dudonghui@shu.edu.cn

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-8912-1670>

Geliş Tarihi: 5.6.2024

Kabul Tarihi: 25.6.2024

Atıf: Du, D. (2024). Türkiye'nin Türk Devletlerinin Bütünleşmesindeki Etkin Rolü: Bağlam, Uygulama ve Etki. *BRIQ Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 5(4), 410-428.

ÖZ

Orta Asya'daki “Yeni Büyük Oyun” bağlamında, Türkiye, İkinci Dağlık Karabağ Savaşı ile oluşturulan “Türk liderliği” imajından yararlanmış, ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi ve Rusya-Ukrayna savaşının patlak vermesi gibi fırsatları değerlendirerek Türk dili konuşan devletlerin bütünleşme sürecinde liderlik görevi üstlenmiştir. Türkiye'nin yeni süreçteki bu gayreti, stratejik özerkliği daha fazla vurgulayan konumlanmasının bir tezahürüdür. Bu süreçte, Türkiye'nin birincil avantajı yumuşak gücüdür; temel yaklaşımı ise ikili ortaklıkların yanında çok taraflı işbirlikleri geliştirmektir. Ana odağı enerji ve ticaret işbirlikleri üzerinde kalmaktadır. Pan-Türk işbirliği, Rusya, Çin ve İran gibi dış güçlerin farklı değerlendirmelerine tabidir. Türk Devletleri Teşkilatı'nın (TDT) Avrasya jeopolitik dinamikleri üzerindeki etkisi, büyük güçlerin jeopolitik rekabetinde bir piyon olarak kullanılmaktan kaçınma yeteneğine bağlı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: bölgesel bütünleşme, çok taraflı işbirliği, Orta Asya, Türkiye, Türk Devletleri Teşkilatı.

Türkiye's Promotion of the Integration of Turkic States: Context, Practice, and Influence

ABSTRACT

In the context of the “New Great Game” in Central Asia, Türkiye has taken advantage of the image of “Turkic leadership” created by the Second Nagorno-Karabakh War, seized the opportunity of U.S. withdrawal from Afghanistan and the outbreak of the Russia-Ukraine war, and actively promoted and led the integration of Turkic-speaking States. Türkiye's enthusiasm is a manifestation of its strategic adjustment that puts greater emphasis on strategic autonomy. In this process, Türkiye's primary advantage lies in its soft power; its main approach is to foster multilateral cooperation alongside bilateral partnerships. The core focus remains on energy and trade collaboration. Pan-Turkic cooperation is subject to varying considerations regarding extraterritorial powers by Russia, China, and Iran. The impact of the Organization of Turkic States (OTS) on Eurasian geopolitical dynamics will depend on its ability to avoid being manipulated as a pawn in the great powers' geopolitical competition.

Keywords: Central Asia, multilateral cooperation, Organization of Turkic States, regional integration, Türkiye.

Giriş

TÜRK DEVLETLERİ, İÇLERİNDE ÇOĞUNLUK olarak Türk dillerinin konuşulduğu ülkeler olup, bu ülkeler arasında Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Türkmenistan yer almaktadır. Bahsi geçen altı ülkenin liderleri, 12 Kasım 2021'de İstanbul'da düzenlenen Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konferansı (TDİK) 8. Devlet Başkanları Zirvesi'nde, organizasyon isminin Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) olarak değiştirildiğini ilan ettiler ve bu süreçte Türkmenistan organizasyona gözlemci olarak katıldı. Bu durum, gevşek bir işbirliği mekanizmasından Türk dili konuşan devletler arasında işbirliğini teşvik eden resmi bir uluslararası organizasyona önemli bir geçişi simgelemektedir.

Türk dili konuşulan ülkelerin bütünleşme hareketinin itici gücü olarak Türkiye, son yıllarda Orta Asya'daki bölgesel etkinliklerde aktif olarak yer almaktadır.

Türk dili konuşulan ülkelerin bütünleşme hareketinin itici gücü olarak Türkiye, son yıllarda Orta Asya'daki bölgesel etkinliklerde aktif olarak yer almaktadır. Aynı zamanda, Türkiye'nin Güney Kafkasya ve Orta Asya'ya yönelik politikası, ekonomik pragmatizmden siyasi ve askeri işbirliğine doğru artan bir vurguyla kaymıştır. Bu bağlamda, yerli ve yabancı akademisyenler Türkiye'yi, Pan-Türkizmin tarihsel evrimi, yumuşak güç diplomasisi, kimlik politikaları, jeopolitik ve Orta Koridor Projesi gibi çeşitli perspektiflerden geniş çapta analiz etmişlerdir. Bu makale, büyük güç rekabetinin yo-

ğun olduğu bir bağlamda, Türkiye'nin Türk devletleri entegrasyonunu ilerletme çabalarının arka planını, uygulamasını ve etkisini incelemektedir.

Türkiye'nin Türk Devletlerinin Bütünleşmesini Desteklemesinin Bağlamı

19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı aydınları, Orta Asya'nın etnik ve kültürel mirasına derin bir ilgi geliştirmişlerdir ve bu, Anadolu ile Orta Asya'da yaşayan Türk halkları arasında bir bağ kurma amacını taşımıştır. Bu çaba, (pan-)Türkizmin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur (Jeong, 2018).

Tarihi olarak, Türkiye'nin pan-Türkist uygulamaları üç kısa yükseliş dönemi yaşamıştır: Rus Ekim Devrimi (1917), Sovyet-Alman Savaşı (1941) ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi (1991) sonrasında. Bu olaylar, Rus gücünün erozyona uğramasıyla doğrudan bağlantılıydı. Orta Asya'daki etnik köken anlatısından etkilenen Türkiye, her zaman Türk dili kullanan devletlerin bölgesel bütünleşmesinde liderlik rolü üstlenmeyi amaçlamıştır. Ancak, pan-Türkizm, ideolojik bir eğilim olarak belirli bir sosyal temele sahipken, dış politika yönelimi olarak uygulamada dalgalı gelişmeler sergilemektedir. Aslında, pan-Türkizm, yalnızca dış koşulların uygun olduğu durumlarda politika alanına girebilir ve Türk diplomasisini şekillendirebilir. Bunun nedeni, bir devletin motivasyonunun mutlaka buna karşılık gelen diplomatik davranışa dönüşmemesidir. Ulusal fikirlerin uygulanması, uluslararası sistemin gerekli koşulları sağlayıp sağlamadığına bağlıdır.

Büyük güçlerin Orta Asya'daki günümüz müdahaleleri, 19. yüzyılda İngiliz İmparatorluğu ile Rus İmparatorluğu arasındaki rekabetten ayırt etmek için "Yeni Büyük Oyun" olarak adlandırılmaktadır.

Sistemik Etkenler: Orta Asya'da Çoğulcu Güç Dinamikleri ve Günümüzdeki "Yeni Büyük Oyun"

Orta Asya, Avrasya kıtasının kilit noktası olarak, bölge içindeki siyasi ve kültürel unsurlarla dış güçlerin birleşmesini ve karşılıklı etkileşimini kolaylaştırarak Avrasya jeopolitik manzarasının şekillenmesine katkıda bulunmuştur. Tarih boyunca Yunanlılar, Romalılar, Hunlar, Türkler, Araplar ve Moğollar Orta Asya'da ve ötesinde önemli roller oynamışlardır (Tao, 2016). Son yıllarda, ABD'nin Orta Asya'dan stratejik geri çekilmesiyle bölge, düzenin yeniden inşa edilmesi dönemine girmiştir. Orta Asya'daki etkinliklere dahil olan kilit aktörler arasında Rusya, Çin, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Avrupa Birliği (AB), Hindistan, Pakistan, İran, Suudi Arabistan ve Türkiye bulunmaktadır. Büyük güçlerin Orta Asya'daki günümüz müdahaleleri, 19. yüzyılda İngiliz İm-

paratorluğu ile Rus İmparatorluğu arasındaki rekabetten ayırt etmek için "Yeni Büyük Oyun" olarak adlandırılmaktadır.

Farklı aktörler, çeşitli nedenlerle Orta Asya'da farklı çıkarlar peşindedir. Ukrayna krizinin başlamasından bu yana, Batı yaptırımları Rusya'nın Orta Asya'daki entegrasyon çabalarını hızlandırmıştır. Rusya için Orta Asya, stratejik olarak önemli bir etki alanı, Avrasya Ekonomik Birliği'nin (AEB) inşası için önemli bir merkez ve bölgesel güvenlik hiyerarşisini şekillendirmede kritik bir bileşendir (Ping, 2022). Çin, Kuşak ve Yol Girişimi'ni (KYG) ilerletmek ve güvenliğini artırmak zorunluluğu tarafından yönlendirilmekte olup, ticaret işbirliğini teşvik etmeye, terörle mücadele çabalarını yoğunlaştırmaya, Afganistan'da istikrar sağlamaya ve bölgesel bağlantıyı kolaylaştırmaya daha fazla önem vermektedir (Feng, 2020). ABD'nin Orta Asya stratejisi, küresel hegemonyasını sürdürmeyi amaçlamakta olup, Orta Asya

ülkelerinin siyasi sistemleri üzerinde “renkli devrimler” yoluyla etkiye bulunmak, Amerikan değerlerini yaymak, Rusya’nın etkisini sınırlamak ve Çin’in ilerlemesini engellemek gibi temel hedefleri içermektedir (Cai & Yi, 2020). AB ise, ABD ile uyum sağlamanın yanı sıra, bölgedeki enerji gelişimini önceliklendirmektedir. Orta Asya ile Avrupa arasında sağlam enerji tedarik yolları kurmayı hedeflemekte ve aynı zamanda Avrupa enerji pazarında Rusya’nın baskın konumunu azaltmaya çalışmaktadır.

Küresel güçlerin yanı sıra, bölgesel güçler de Orta Asya’ya yönelik stratejilerini ortaya koymuştur. Hindistan’ın Orta Asya’ya yaklaşımı, başlangıçtaki “Kuzeye Bak” politikasından “genişletilmiş

komşuluk” politikasına ve sonrasında daha kapsamlı bir “Orta Asya ile Bağlan” politikasına evrilmiştir (Li, 2019). Pakistan, Orta Asya’da stratejik derinlik elde etmeye çalışmakta olup, ekonomik kalkınmasını sağlamak için enerji kaynaklarına kesin erişimi hedeflemektedir. Hindistan ve Pakistan arasındaki süregelen rekabet bağlamında, her iki ülke Orta Asya’da rekabetçi bir ilişki sürdürmektedir. Hindistan, Orta Asya’yı stratejik olarak önemli bir arka bölge olarak görürken, Pakistan, Hindistan’ın Orta Asya ile bağlantısını engellemeye çalışmaktadır.

Batı Asya ülkelerinde ise, Suudi Arabistan’ın Orta Asya’daki etkisi dini alanda yer almaktadır. Bu, cami inşası, Arapça dil kursları sunulması

Orta Asya ülkeleri ve komşularını gösteren harita (Harita: d-maps, 2024).

ve hayır fonlarının başlatılması gibi girişimleri içermektedir. Bu çabalar, Vahabizmi yaymayı ve İran etkisini dengelemek için “cami diplomasisi” uygulamayı amaçlamaktadır (Berdikeeva, 2020). İran, Orta Asya ve Kafkasya ile zengin bir kültürel ve tarihsel mirası paylaşmakta olup, Fars dili ve kültürünün yayılmasını aktif olarak teşvik etmekte ve Tacikistan’da dini modelini yaymaya çalışmaktadır (Dehshiri, 2020).

ABD-Rusya, Hindistan-Pakistan ve Suudi Arabistan-İran arasındaki çelişkilerin Orta Asya’daki etkileşimi karmaşık bir şekilde iç içe geçmiş olup, küresel ve bölgesel aktörler bölgesel gelişmelere aktif olarak müdahale etmektedir.

ABD-Rusya, Hindistan-Pakistan ve Suudi Arabistan-İran arasındaki çelişkilerin Orta Asya’daki etkileşimi karmaşık bir şekilde iç içe geçmiş olup, küresel ve bölgesel aktörler bölgesel gelişmelere aktif olarak müdahale etmektedir. Yeni Büyük Oyun çerçevesinde yaşanan güç rekabeti, karşılıklı etkileşim mekanizmasının verimliliğini engellemektedir. Aynı zamanda, farklı çıkar talepleri, büyük güçlerin Orta Asya işlerinde uzlaşmaya varmasını zorlaştırmaktadır. Şu ana kadar Orta Asya, ABD, Rusya, Çin, Hindistan, Avrupa, İran, Suudi Arabistan ve Türkiye’yi kapsayan çok taraflı bir işbirliği mekanizmasına sahip değildir. Çeşitli aktörler, politikalarını farklı mekanizmalar ve platformlar aracılığıyla stratejik olarak uyumlaştırmaktadır. Örneğin, Çin ve Rusya, politikalarını Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) çerçevesinde etki-

li bir şekilde koordine ederken, ABD ve Avrupa, politikalarını NATO aracılığıyla uyumlaştırmaktadır.

Ayrıca, Suudi Arabistan ve İran, sırasıyla Teröre Karşı İslami Ordu İttifakı (IMCTC) ve Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) aracılığıyla etkilerini genişletmeye çalışmaktadır. Sonuç olarak, Orta Asya’da nispeten bol miktarda kamu malı bulunmasına rağmen, bölgesel yönetim mekanizması kişiselleşme ve araçsallaşma eğilimindedir. Ancak, Orta Asya ülkeleri, stratejik özerkliklerini korumak için mekanizmaların karşılıklı olarak birbirini kapsamaması nedeniyle çeşitli işbirliği platformlarının bir arada varlığını benimsemektedir (Hong, 2022).

Özerkliklerini artırmak ve bölgesel hegemonyanın münhasır etkisini azaltmak için Orta Asya ülkeleri, işbirliği platformlarıyla ilişkilerini yönetirken “dengeli bölgeselleşme” stratejisini kullanmaktadır. Bu denge, askeri ve ekonomik terimlerde “sert denge” değil, büyük güçlerle farklı işbirliği platformları aracılığıyla karmaşık bir ağ oluşturarak potansiyel revizyonist devletlere karşı “yumuşak denge” anlamına gelmektedir. Orta Asya devletlerinin bakış açısından, kültür, dil, din ve coğrafya gibi çeşitli örgütsel ilişkiler, Orta Asya’nın coğrafi sınırlarını genişletebilir ve hakim etki alanlarının oluşturulmasında zorluklar yaratabilir (Tskhay, 2020).

Türk dili konuşan ülkeler arasında işbirliği platformu oluşturmak, bu özel güç yapısı içinde haklı ve mantıklıdır. Dil benzerliklerine dayalı bir “Türk Topluluğu” oluşturma fikri, Türk dil ailesi içindeki önemli farklılıkları göz ardı etse de (Cinar, 2013) ve “Türk” kavramı tartışmalı ve yapılandırmacı olsa da, “Türk kimliği” ile uyum sağlamak, Türk devletlerinin özerkliklerini artırma talebini karşılamakta ve TDİK’nin dönüşümünde önemli bir katalizör oluşturmaktadır.

1 Temmuz 2015, Yük treni Doğu Çin'in Shandong Eyaletindeki bir liman kenti olan Qingdao'daki CRIntermodal'in merkez istasyonundan Orta Asya'ya hareket ediyor (Fotoğraf: CGTN, 2018).

Özetle, Orta Asya'da yerel güvenliği sağlayan kamu malları eksik olup, Orta Asya devletleri ile büyük güçler arasındaki etkileşim, merkezi olmayan ve çok katmanlı bir güç yapısı ortaya çıkarmıştır. Aynı zamanda, Orta Asya'daki büyük güçler arasındaki süregelen Yeni Büyük Oyun, bu bölgedeki ülkelere çeşitli seçenekler sunmaktadır. Türk dili konuşulan ülkeler arasında işbirliği platformlarının kurumsallaşması, Türkiye'yi Yeni Büyük Oyun'da önemli bir oyuncu olarak konumlandırmıştır. Orta Asya ülkeleri genellikle çoğulcu ve dengeli bir diplomasi yaklaşımı benimsemekte olup, etnik kimliğe dayalı işbirliği platformları, özerkliklerini sergileme aracı olarak hizmet etmektedir. Büyük güçler, Orta Asya girişimlerinin kendi versiyonlarını geliştirmeye çalışırken, küresel bir aktör olarak konumlanan Türkiye, Türk devletlerinin bölgesel bütünleşmesine öncülük ederek elverişli bir bölgesel alt sistem şekillendirmeye çalışmaktadır.

Birim Etkenler: Türkiye'nin Stratejik Özerkliği ve Küresel Aktör Konumlandırması

Dış politika oluşturma, sistemik ve birim düzeyindeki dinamiklerin iç içe geçerek etkileşiminden kaynaklanan karmaşık bir sonuçtur. Bir devletin gücü ve uluslararası sistemdeki konumu, dış politika oluşumunu önemli ölçüde etkilerken, algılar ve değerler gibi iç etkenler de kritik roller üstlenir. Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra Türkiye, pan-İslamizm, pan-Türkizm ve irredantizm ile ilişkilendirilen maceracı politikaları reddederek barış odaklı bir diplomasi politikası izlemiştir. Dış politikasını ulus devletler çerçevesiyle sıkı bir şekilde sınırlamıştır (Kürkçüoğlu, 1980; Göl, 2012; Güçlü, 2000). Ancak, Türk milliyetçiliği, ulusal kültürün kaynağı olarak eski Türk geleneklerini idealize eden Orta Asya etnik köken anlatısını inşa ederken, Türkiye'nin egemenlik sınırı ve kimlik sınırı

uyumsuz hale gelmiş, kültürel milliyetçiliğin ulus ötesi özellikleri ile toprak milliyetçiliğinin bölgesel özellikleri arasında bir gerilim yaratmıştır (Tao, 2011).

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Türkiye, Türk dili konuşan devletlerin ekonomik, siyasi ve dini dönüşümünü kolaylaştırarak Atlantik İttifakı ve Batı dünyası içindeki konumunu güçlendirmeye çalıştı. O dönemde Türk politika yapıcıları, Türkiye'nin laik, demokratik, Batı yanlısı bir İslam ülkesi ve piyasa ekonomisine sahip olması nedeniyle Orta Asya ile Batı arasında bir "köprü" işlevi görebileceğine geniş ölçüde inanıyorlardı (Bal, 2017). Bu nedenle, Türkiye'nin 1990'lardaki pan-Türkist uygulamaları esasen Batı'nın çıkarlarıyla uyumluydu. "Türk Dünyasında" etkili olma çabaları, Türkiye'nin Avrupa entegrasyon sürecine

katılma arayışı olarak görülüyordu.

Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) döneminde AB üyeliği konusundaki kalıcı hayal kırıklığı, yükselen Türk milliyetçiliğiyle keskin bir tezat oluşturdu. Arap Baharı'ndan bu yana Türkiye'nin Batı yanlısı diplomasisi, NATO müttefiklerinin Türkiye'nin güvenlik çıkarlarını göz ardı etmeye devam etmeleri nedeniyle daha proaktif ve kapsamlı bir yaklaşıma kaydı. "Doğu'ya Bakmak" yeni norm haline geldi ve Rusya, İran ve Çin ile ilişkileri geliştirmek, Avrupa ve ABD'nin etkisini dengelemek için önemli bir yöntem olarak ortaya çıktı. Türkiye'nin geleneksel jeopolitik bakış açısı, "Doğu ve Batı" veya "Avrupa ve Asya" arasında temel bir ayırım yapmaya, kendisini ikili bir çerçeve içinde "Medenileşmiş Batı Dünyası" ile hizalamaya dayanmıştır.

16 Mart 2023, Cumhurbaşkanı Erdoğan: Türk Devletleri Teşkilatı, artık çözüm üretemeyen uluslararası sistemin yeni sinerji merkezidir (Fotoğraf: TCCB, 2023).

AK Parti döneminde Türkiye'nin özerklik anlayışı, Batı'nın münhasır normatif kaynak olmaktan çıkmasıyla karmaşık bir jeopolitik kimliğe dönüştü. Çok kutuplu bir dünyada, Türkiye'nin tarihsel olarak beslendiği üç kaynak noktası vardır: Osmanlı imparatorluk tarihi, ulus kimliğinin parçası olan Türk tarihi ve dini kimliğinin parçası olan İslam tarihi. Türkiye'nin devraldığı kimlik mirası üç siyasi ideolojiye (neo-Osmanlılık, Türkçülük ve İslamcılık) ve üç devlet rolüne karşılık gelir: Osmanlı İmparatorluğu'nun "halefi", Türk Devletlerinin "lideri" ve İslam dünyasının "kalesi" (Hui, 2024). Türkiye'deki etnik ve dini kimlikler, parti politikaları ve ideolojileri içinde karşılık bulmuştur. 2018'de Batı yanlısı güçler, AK Parti'nin (İslamcı bir geçmişe sahip) MHP (milliyetçi bir geçmişe sahip) ile seçim ittifakı kurmasıyla bir gerileme yaşadı.

Türkçe konuşan devletlerin entegrasyonunu sağlamak, Türkiye'nin bağımsızlığını gösterecek ve Batı'ya tarihsel bağımlılığını dengeleyecektir.

Türkçe konuşan devletlerin entegrasyonunu sağlamak, Türkiye'nin bağımsızlığını gösterecek ve Batı'ya tarihsel bağımlılığını dengeleyecektir. Küresel bir aktör olarak, Türkiye'nin Atlantik İttifakı ve TDT içindeki konumu işlevsel olarak tamamlayıcıdır. NATO yüksek derecede kurumsallaşmışken, Türkiye coğrafi konumu nedeniyle sadece Avrupa askeri çevresine entegre olabilir, ancak etnik, dini ve kültürel kimliği için tanınma elde edemez. Buna karşılık, NATO kadar kurumsallaşmamış olsa da, TDT Türkiye'nin statüsünü vurgulayabilir ve Orta Asya işlerinde sesini artırabilir. Stratejik özerklik kavramı altında, Türkiye, Batı güçleri tarafından aşağı bir role indirgenmek yerine uluslararası ilişkilerde eşit bir oyuncu olma konumunu savunmaya

çalışmaktadır. Bu kendine odaklı stratejik yönelimin bir yönü, Türk dili konuşan devletlerle daha yakın ilişkiler geliştirmeyi içerir.

Tetikleyici Etkenler: Dağlık Karabağ Savaşı, Afganistan Çalkantısı ve Rusya'nın Ukrayna'yı İşgali

Sistemik ve birim düzeyindeki etkenlere ek olarak, 2020'deki Dağlık Karabağ çatışması, 2021'de ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi ve 2022'de Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesi, Türkiye'nin entegrasyon çabalarını önemli ölçüde artırmıştır.

Türk devletleri arasında Azerbaycan, Türkiye ile hizalanmış olup, Türkiye'nin Orta Asya'daki etkisi için stratejik bir ortak olarak hizmet etmektedir. İki ülke arasındaki ikili ilişki genellikle "Bir millet, iki devlet" (One nation, two states) ifadesiyle özetlenir. 2010 yılında imzalanan Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Destek Anlaşması'na göre, Türkiye ve Azerbaycan, her iki ülkeye yönelik bir askeri saldırı veya tehdit durumunda birbirlerine "tüm imkanlarla" destek olacaklardır.

Eylül 2020'de Dağlık Karabağ bölgesinde Azerbaycan ile Ermenistan arasında çatışma çıktığında, Türkiye Azerbaycan'a tam destek sağlayarak insan-sız hava araçları tedarik etti ve askeri danışmanlar gönderdi (Isachenko, 2020). Rusya, stratejik amaçlarla çatışmada önemli ölçüde itidal gösterdi ve Türkiye'ye etkili güç uygulama fırsatı verdi. Türkiye'nin desteğiyle Azerbaycan, önemli toprakları geri alarak Güney Kafkasya'nın jeopolitik manzarasını yeniden şekillendiren bir zafer elde etti.

Dağlık Karabağ Savaşı, Türk-Azerbaycan ittifakını pekiştirdi ve Türkiye'nin Türk dili konuşan ülkeler arasındaki itibarını artırdı. Dış Politika Enstitüsü Başkanı Hüseyin Bağcı şunları belirtiyor: "Türk Konseyi başkanlığı sırasında Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ çatışmasında kazandığı zafer,

Eylül 2020'de Dağlık Karabağ bölgesinde Azerbaycan ile Ermenistan arasında çatışma çıktığında, Türkiye Azerbaycan'a tam destek sağlayarak insansız hava araçları tedarik etti ve askeri danışmanlar gönderdi (Fotoğraf: Metbuat, 2023).

bölgesel manzarada önemli bir etki yarattı, Türk dünyasının moralini yükseltti, Türk entegrasyonu için sağlam bir temel oluşturdu ve bu yılın başanlı Türk Konseyi zirvesine giden yolu açtı. Şimdi, Türkiye Türk Konseyi'nin dönem başkanlığını üstlenirken, Dağlık Karabağ çatışmasının çözümünde gösterilen direnci değerlendirerek tüm Türk dünyasına etkili bir şekilde liderlik etmeye devam edecektir" (Yuan, 2021).

Türkiye, Dağlık Karabağ Savaşı'nı Türk dili konuşan devletler için bir zafer olarak ilan etti ve stratejik olarak Özbekistan ve Türkmenistan'dan destek almak için kullandı. Savaşın hemen ardından, Türk Savunma Bakanı Hulusi Akar, bir heyetle Orta Asya'ya gitti. Bu ziyaret, bölge devletleri tarafından oldukça sıcak karşılandı. Ziyaret sırasında Türkiye, Özbekistan ve Kazakistan ile

askeri işbirliği anlaşmaları imzaladı. Ayrıca, 2021, 2022 ve 2023 yıllarında düzenlenen TDT Devlet Başkanları Zirvelerinde, Azerbaycan'ın davasına sarsılmaz destek ifade edildi ve Dağlık Karabağ Savaşı'ndaki dayanışma, Türk dili konuşan devletler arasındaki çözülmez kardeşliğin bir tezahürü olarak nitelendirildi.

NATO'nun 2021'de Afganistan'dan çekilmesiyle ortaya çıkan kargaşa, Türkiye'nin Türk dili konuşan ülkelerin entegrasyon sürecini ilerletmesi için yeni bir olanak sağladı. Türkiye'nin Afganistan'a odaklanmasında iki etken etkili oldu. İlki etnik kimliktir. Türkiye'nin görüşüne göre, Afganistan'ın kuzey ve merkezi bölgelerindeki Özbekler ve Türkmenler "sınır ötesi Türkler"dir ve onların vatani olan "Güney Türkistan" Türkiye ile tarihsel bağlara sahiptir (The Arab Weekly, 2021).

Bu anlayışa dayanarak Türkiye, Kabil, Herat, Kandahar ve diğer yerlerde konsolosluklar ve eğitim kurumları açarak Türk etnik grupları arasında etkisini artırdı. İkincisi ise dini kimliktir. Türkiye ve Orta Asya ülkeleri, çoğunlukla Sünni İslam ülkeleri olup, Afganistan'da Taliban'ın ortaya çıkışı, radikal İslam'ın yeniden dirilişinin önemli bir göstergesidir. Bu bağlamda, Türkiye'nin ılımlı İslam anlayışının daha büyük bir etki yaratma fırsatı bulunmaktadır.

Afganistan'daki çalkantılar ışığında, Orta Asya'daki Türk dili konuşan devletler, potansiyel istikrarsızlıkla başa çıkmak için politikalarını eşgüdümlü hale getirmeleri gerektiğinin farkına vararak, Türkiye için bir fırsat sundu.

Afganistan'daki çalkantılar ışığında, Orta Asya'daki Türk dili konuşan devletler, potansiyel istikrarsızlıkla başa çıkmak için politikalarını eşgüdümlü hale getirmeleri gerektiğinin farkına vararak, Türkiye için bir fırsat sundu. 27 Eylül 2021'de Türkiye, Afganistan'daki durumu görüşmek üzere Türk Konseyi dışişleri bakanlarını topladı. Türk Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, "Türk dünyası"nın birleşik olması ve sesini duyurması gerektiğini vurguladı, çünkü Afganistan'da milyonlarca Türk akraba yaşamaktadır ve bu durum Türkçe konuşan ülkeler için doğrudan önem arz etmektedir (Yüzbaşıoğlu, 2021). ABD'nin birliklerinin Afganistan'dan hızla çekmesi, müttefikleri arasında geniş çapta memnuniyetsizlik yaratan bir düzensizlik olarak görüldü. Orta Asya ülkeleri, ABD'nin "öngörülemezliği" ve Rusya'nın "kendini gösterme" politikası arasında dış güç dengesi

aramak zorunda kaldılar. Aynı zamanda, Türkiye etkisini başarıyla genişletti (Zhi, 2022).

2022'de Rusya'nın Ukrayna'yı işgali, Rusya'nın Orta Asya'daki etkisini bir nebze azaltarak, bölgedeki Türk dili konuşan ülkeleri kendi ulusal kültürlerinin öznelliğini daha fazla vurgulamaya ve Türk kimliklerini güçlendirmeye yönlendirdi. Orta Asya ülkeleri, pratik düzeyde bağımsızlıklarına değer verirken, ekonomik ve güvenlik alanlarında Rusya'ya bağımlıdırlar ve Rusya-Ukrayna savaşı sırasında hassas bir konumda bulunurlar.

Genel olarak, Türk devletlerinin tutumları üç farklı yaklaşımla sınıflandırılabilir: Türkiye stratejik dengeleme ve kendini koruma politikası benimser; Azerbaycan, Rus-Ukrayna savaşını kazancılarını genişletmek için bir fırsat olarak görür ve toprak bütünlüğünü sağlamaya çalışır; Orta Asya'daki Türk devletleri, hem Rusya'ya bağımlıdır hem de ondan endişe duyarlar, temel hedefleri riskten kaçınmak ve egemenliği korumaktır. Ukrayna işgalinden önce, Putin, Kazakistan'a işbirliği eylemi arayışında yaklaşmış, ancak Kazakistan, Kırım'ın durumu ve Donetsk ile Luhansk'ın kendini ilan eden "bağımsızlıklarını" tanımayı reddederken etkilenmemiştir (Umarov, 2022).

Ayrıca, Putin'in Sovyetler Birliği ve Orta Asya tarihi hakkındaki açıklamaları, Orta Asya ülkelerinde endişe yaratmış ve kültürel de-Rusifikasyon konusunda daha kararlı olmalarına yol açmıştır. Kültürel işbirliği, ŞİÖ ve Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ) ile işbirliğinin odak noktası olup, TDT'nin işbirliği noktasını oluşturur. Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinden bu yana, Türk dili konuşan ülkeler arasında katılım düzeyi artmıştır. Kazakistan Cumhurbaşkanı Tokayev'in Mayıs 2022'de Türkiye'yi ziyareti, ikili ilişkileri güçlendirilmiş stratejik ortaklık seviyesine yükseltmiş ve "Türk dünyası" içindeki iki etkili güç, TDT'nin etkisini genişletmek için aktif olarak çalışmıştır.

Türkiye'nin Türk Devletlerinin Bütünleşmesini Kolaylaştırma Çabaları

Türkiye, “Türk Dünyası” kavramını sıkça kullanır ve Türk dili konuşan ülkeler arasında işbirliği mekanizmalarının gelişiminde aktif rol oynar. Tarihsel olarak, Türkiye'nin pan-Türkist politikası, kültürel, ekonomik ve eğitim alanlarına odaklanmıştır. Türk Konseyi ve Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) çerçevesinde, Türkiye, Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (Türksoy, “Türk Dünyası’nın UNESCO’su” olarak bilinir), Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA), Türk Akademisi, Türk Kültür ve Miras Vakfı gibi kurumlar aracılığıyla Türk mirasının keşfi ve yayılması görevlerini yürütür.

Eğitim alanında, Milli Eğitim Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Maarif Vakfı ve Yunus Emre Enstitüsü gibi çeşitli kurumlar, Orta Asya ülkelerinden öğrencilere birçok fırsat sunar. 2021 yılında düzenlenen 8. Türk Konseyi Zirvesi’nde,

Türk Yatırım Fonu kurulması, Türk dili konuşan ülkelere yönelik bir televizyon kanalı kurulması, birleşik bir yükseköğretim alanı oluşturulması ve Türk Dünyası Coğrafyası ile Türk Edebiyatı üzerine kapsamlı eserlerin derlenmesi kararlaştırılmıştır.

Türkiye’ye göre, eğitim, kültür ve ekonomi gibi daha az siyasi alanlardaki entegrasyon, “Türk asrı” vizyonunun gerçekleştirilmesi için gereklidir (Tomar, 2021). Aynı zamanda, yumuşak güç temeline dayanarak, Türkiye son yıllarda kurumsal düzeyde de atılımlar yapmaya çalışmıştır.

Bu atılımların birinci ayağı, Kazakistan ile yüksek düzeyli stratejik ortaklığı geliştirmektir. Nursultan Nazarbayev döneminde, Kazakistan coğrafi ve ekonomik avantajları sayesinde Orta Asya’nın en gelişmiş ülkesi olmuştur (Yılmaz, 2017). Kazakistan, en büyük ikinci Türk göçmen grubuna ev sahipliği yapmaktadır. İki ülke, 2009 yılında stratejik ortaklık kurmuş ve 2012 yılında Stratejik İşbirliği Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi (YDİK) oluşturarak stratejik ortaklığı kurumsallaştırmıştır.

2021 yılında düzenlenen 8. Türk Konseyi Zirvesi’nde, Türk Yatırım Fonu kurulması, Türk dili konuşan ülkelere yönelik bir televizyon kanalı kurulması, birleşik bir yükseköğretim alanı oluşturulması ve Türk Dünyası Coğrafyası ile Türk Edebiyatı üzerine kapsamlı eserlerin derlenmesi kararlaştırılmıştır (Fotoğraf: TCCB, 2021).

Ayrıca, iki ülke, İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) ve Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı (AİGK) gibi çok taraflı platformlarda işbirliğini sürdürmektedir.

2015 yılında Türkiye'nin bir Rus savaş uçağını düşürmesinin ardından Nazarbayev, Türkiye-Rusya ilişkilerinde arabulucu rolünü üstlenmiş ve 15 Temmuz 2016 darbe girişiminin ardından Türkiye'yi ziyaret eden ilk devlet başkanı olmuştur. 2017 yılında Türkiye, Suriye meselesinde Astana Süreci'ne katılmıştır. 2019'da Kasım-Jomart Tokayev'in iktidara gelmesiyle, selefinin dış politikasını sürdürmüştür. Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmesi bağlamında, Tokayev, Mayıs 2022'de Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulunmuş ve iki ülke, ortak bir bildiri imzalayarak stratejik ortaklıklarını pekiştirmiştir. Askeri-teknik işbirliği mutabakatı, Kazakistan Mühendislik şirketine ANKA İHA montaj

hattı kurma yetkisi vermektedir. Kazakistan ve Türkiye'deki akademisyenler, iki ülkenin "Türk Dünyası"nın vazgeçilmez direkleri olarak hizmet ettiğini ve işbirliklerinin derin bir kardeşlik duygusunu temsil ettiğini sıkça vurgulamaktadırlar.

Atılımların ikinci ayağı, Özbekistan ile ilişkileri geliştirmek, onu Türk Konseyi'ne katılmaya ikna etmek ve Türk dili konuşan ülkeler arasındaki işbirliği boşluklarını doldurmaktır. Özbekistan'ın Türkmenistan, Afganistan, Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan ile çevrili stratejik konumu, Türkiye'ye Orta Asya'da etkisini artırmak için benzersiz bir fırsat sunmaktadır (Cornell, 2000). Ancak, Özbekistan, tarihsel olarak Türkiye'nin bölgesel işbirliği girişimlerine sınırlı ilgi göstermiştir. İslam Kerimov döneminde iki ülke, dini okullar, aşırılıkçılık ve insan hakları konularında gerilimler yaşamıştır (Yalinkiliçli, 2018). Shavkat Mirzi-

Nisan 2018'de Erdoğan Özbekistan cumhurbaşkanı Mirziyoyev'i ziyaret etmiş ve bu ziyaretin ardından Özbekistan, Türk Konseyi'ne katılma kararı almıştır (Fotoğraf: TCCB, 2018).

yoyev'in 2016'da iktidara gelmesinden sonra iki ülke arasındaki ilişkiler olumlu bir dönüşüm geçirmiş ve yeni hükümetin daha kapsayıcı dış politikası Türkiye tarafından sıcak karşılanmıştır.

2017 yılında Mirziyoyev, yirmi yıldan fazla bir süredir Türkiye'yi ziyaret eden ilk Özbek cumhurbaşkanı olmuştur. Ardından, Nisan 2018'de Erdoğan iade-i ziyaret gerçekleştirmiş ve iki ülke birçok anlaşma imzalamıştır. Bu ziyaretin ardından Özbekistan, Türk Konseyi'ne katılma kararı almıştır. Ayrıca, Mirziyoyev, Yeni Özbekistan Stratejisi'ni ileri sürmüş ve Türkiye'nin kalkınma modelinin referans alınabileceğini belirtmiştir (Kemaloğlu, 2020).

Üçüncüsü, Azerbaycan ile "kan bağı"nı güçlendirmek, Zengezur koridor projesi aracılığıyla Orta Asya ile doğrudan kara bağlantılarını kolaylaştırmak ve ulaşım bağlantısını teşvik etmektir. 15 Haziran 2021 tarihli Şuşa Beyannamesi, iki ülke arasında politika, ekonomi ve güvenlik alanlarında geniş kapsamlı işbirliğini kolaylaştırır. Ayrıca, Türkiye ve Azerbaycan, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ile Azerbaycan arasında doğrudan ulaşım bağlantıları kurmayı amaçlayan Zengezur Koridoru projesini aktif olarak teşvik etmektedir. Proje hayata geçerse, Türkiye, Azerbaycan ve Orta Asya ile

doğrudan bağlantılar kurabilir. Bu nedenle, bazı akademisyenler Zengezur Koridoru'nu "Turan koridoru" olarak adlandırmakta ve bunu "Türk Dünyası" içinde birliği teşvik edecek bir katalizör olarak görmektedir.

Dördüncüsü, Türkmenistan-Azerbaycan ilişkilerini geliştirmek ve üçlü bir mekanizma uygulayarak bir enerji taşıma merkezi kurmaktır. Türkiye için, Azerbaycan Orta Asya'ya bir "sıçrama tahtası" olarak hizmet ederken, Türkmenistan Hazar Denizi üzerinden Orta Asya'ya bir "köprübaşı" olarak hizmet eder. Ancak, Azerbaycan ve Türkmenistan, Hazar Denizi kaynaklarının geliştirilmesi konusunda uzun süredir sürekli bir çatışma içindedir, bu da Türkiye'nin Orta Koridor projesinin ilerlemesini engellemiştir.

İki ülke arasındaki süregelen anlaşmazlığın bir başka sonucu da, Türkmenistan'ın dünya sıralamasında dördüncü en büyük doğal gaz rezervlerine sahip olmasına rağmen, Avrupa pazarına arz sağlama konusunda sınırlamalarla karşılaşmasıdır, bu da Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'nde (TANAP) bir eksiklik yaratmaktadır. Ocak 2021'de, Türkiye'nin arabuluculuğuyla Türkmenistan ve Azerbaycan, Hazar Denizi'nde petrol ve gaz kaynaklarının geliştirilmesi konusunda bir anlaşmaya varmıştır (Rehimov, 2021).

Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP) haritası (Şekil: TANAP, 2024).

Anlaşma, Trans-Hazar gaz boru hattı projesinin önündeki engelleri ortadan kaldırır, böylelikle Türkiye'nin enerji kaynaklarını çeşitlendirme ve bir enerji merkezi kurma hedefini destekleyebilir.

2014 yılında Türkiye, Azerbaycan ve Türkmenistan tarafından kurulan üçlü mekanizma, kapsamlı bir ortaklık haline gelmiş ve Türk dili konuşan ülkeler arasında çok taraflı işbirliğinin önemli bir itici gücü olmuştur.

Sonuç olarak, 2014 yılında Türkiye, Azerbaycan ve Türkmenistan tarafından kurulan üçlü mekanizma, kapsamlı bir ortaklık haline gelmiş ve Türk dili konuşan ülkeler arasında çok taraflı işbirliğinin önemli bir itici gücü olmuştur. Üç ülkenin Devlet Başkanlarının ilk Üçlü Zirvesi, 14 Aralık 2022'de Türkmenbaşında gerçekleştirilmiştir. Nisan 2024'te Erdoğan, Azerbaycan, Türkiye ve Türkmenistan arasında "Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Hakkında" hükümetler arası anlaşmayı onaylayan bir kararname imzalamıştır.

Yukarıda belirtilen gelişmelerden görüldüğü üzere, Türkçe Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin Türk Devletleri Teşkilatı'na dönüşümü, uluslararası çevre, bölgesel dinamikler ve Türkiye'nin son yıllardaki aktif çabaları ile yakından ilişkilidir. Orta Asya ülkelerinin bağımsızlıklarının 30. yıldönümü ışığında, Türkiye, Türk Konseyi başkanlığı avantajını kullanarak pan-Türk işbirliğini aktif olarak teşvik etmiş, Türkçe konuşan devletler arasında entegrasyonu desteklemiş ve "Türk dünyası" liderliğini pekiştirmiştir.

Kültürel yumuşak güç, Türkiye'nin Türk dili konuşan ülkelerin entegrasyonunu teşvik etme konusundaki avantajıdır. Uluslararası ilişkilerde, sert güç, diğer ülkeleri ekonomik ve askeri yollarla davranışlarını değiştirmeye zorlayabilme yeteneği anlamına gelirken, yumuşak güç, başkalarının tercihlerini şekillendiren soyut bir etki kaynağını temsil eder. Orta Asya'da, Türkiye, Türk kültürünün tanıtımı ve yaygınlaştırılması, Türk dillerinin latine edilmesinin savunulması, Orta Asya'dan öğrenci çekmek için eğitim işbirlikleri yapılması ve Türk kültürünün çekiciliğini artırmak için ders kitapları geliştirilmesi gibi yumuşak güç girişimleriyle rekabetçi bir alan oluşturmuştur.

İkili ilişkiler, Türkiye'nin Türk dili konuşan ülkeleri entegre etme çabalarının temelini oluşturur ve ikili ilişkiler yoluyla çok taraflı ilişkilerin önünü açmak, Türkiye'nin işbirliği kapsamını genişletmesinin ana yöntemidir. Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan ile stratejik işbirliğini kurumsallaştırmıştır. 1990'ların gerçekçi olmayan pan-Türk hedefleriyle karşılaştırıldığında, AK Parti döneminde Türkiye, ikili ilişkilere ve çok taraflı işbirliği mekanizmalarına daha dengeli ve pragmatik bir yaklaşım sergilemiştir. TDT, çeşitlendirilmiş talepleri karşılayamadığından, Türkiye, farklı alanlarda mesele bazlı işbirliğini tercih etmiştir. Ekonomik alanda, Azerbaycan ve Türkmenistan ile enerji işbirliğine odaklanarak bir enerji merkezi oluşturmayı hedeflerken, güvenlik alanında Azerbaycan ve Kuzey Kıbrıs ile güvenlik topluluğunun inşasını güçlendirmeye odaklanmıştır. Afganistan meselesine gelince, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan ile etkileşim ve koordinasyonu sürdürmektedir.

Kazakistan'daki Çimkent petrol rafinerisi (Fotoğraf: CGTN, 2023).

Türkiye'nin Türk Devletlerinin Bütünleşmesini Teşvik Etmesinin Sonuçları

Türkiye'nin Türk dili konuşan ülkeler arasında işbirliğini kurumsallaştırması, kısmen Orta Asya ülkelerinin "birlikte ısınma" ihtiyacına cevap verir, ancak Türkiye'nin hedefleri daha az siyasi alanlarla sınırlı değildir ve pan-Türk işbirliği yoluyla daha geniş bölgede etkisini genişletmeye çalışmaktadır. Güney Kafkasya'da Türkiye, Rusya ile post-Sovyet alanda nüfuz mücadelesi için Dağlık Karabağ Savaşı'nı kullanmıştır. Doğu Akdeniz'de Türkiye, Kuzey Kıbrıs'ı pan-Türk ajandasına dahil etmeye çalışarak, TDT üye devletlerini Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin bağımsız statüsünü tanımaya ikna etmeye çalışmakta ve böylece bölgedeki izolasyonunu hafifletmeyi amaçlamaktadır. Karade-

niz bölgesinde Türkiye, Kırım Tatarlarının haklarını savunmakta (Türk halkı olarak kabul edilir) ve Rusya'nın Kırım'ı ilhakına karşı çıkmaktadır.

İlk olarak, Dağlık Karabağ savaşı, İran'ın kuzeyinde yaşayan Azerbaycanlılar arasında ayrılıkçı duyguları artırmış ve İran'da endişelere yol açmıştır. Azerbaycanlılar, İran'ın toplam nüfusunun % 20'sini oluşturmakta ve çoğunlukla Azerbaycan'a bitişik kuzey bölgelerinde yaşamaktadır. Erdoğan'ın 10 Aralık 2020'de Azerbaycan'a yaptığı ziyarette, Aras Nehri'nin iki yakasında yaşayan Azerbaycanlıların ayrılığına yas tutan bir şiir okuması, İran'da pan-Türkizm ve "Bütün Azerbaycan" anlayışını temsil ettiği şeklinde algılanmış ve geniş çapta öfkeye yol açmıştır. Güney Kafkasya ve Orta Asya'da İran ile Türkiye arasında ekonomik rekabet de mevcuttur.

KGAÖ üyesi ülkelerin liderleri, 16 Mayıs 2022'de Kremlin'de düzenlenen zirve toplantısında (Fotoğraf: CGTN, 2022).

İran, Türkiye'nin teşvik ettiği Trans-Hazar Orta Koridor girişimi ve Lapis Lazuli Koridor Anlaşması'nın kendisini bölgesel ağlardan dışlama ve Orta Asya ülkeleriyle ticari ilişkilerini sınırlama riski taşıdığından endişe duymaktadır (Vatanka, 2022).

Kuzey-güney doğrultusunda, Türkiye ve Azerbaycan'ın "300 milyon Türk halkını" birleştirmek amacıyla başlattığı Zengezur Koridor projesi bağlamında, İran, İran-Ermenistan sınırını kapatmaya yönelik herhangi bir girişimi hoşgörmeyeceğini vurgulamış ve bunu Kafkasya politikasında bir "kırmızı çizgi" olarak nitelendirmiştir (Sargsyan, 2022). İran, bu değişimlere yanıt olarak Rusya ve Ermenistan ile işbirliğini artırmıştır. Güney Kafkasya bölgesinde, Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan'ın bir tarafında, Rusya, Ermenistan ve İran'ın diğer tarafında olmak üzere iki hassas hizalanma ortaya çıkmıştır. Bu iki hizalanma, İran ve İsrail, Türkiye ve Türk dili konuşan ülkeler, Ermenistan ve Rusya gibi birçok ittifak veya düşmanlık ilişkisiyle karmaşık bir şekilde iç içe geçmiştir.

İkinci olarak, Rusya, Orta Asya ve Kafkasyadaki stratejik çıkarlarından endişe duymaktadır. Rusya, Kafkasya ve Orta Asya'da her zaman baskın güç olmuştur. Askeri olarak, Rusya'nın Kırgızistan ve Tacikistan'da askeri üsleri bulunmaktadır. Taliban'ın Afganistan'da iktidara gelmesinin ardından, Rusya liderliğindeki Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ), Afganistan'ın komşu ülkelerinin güvenlik endişelerini hafifletmek ve güvenlik desteği için Rusya'ya olan bağımlılıklarını artırmak amacıyla Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ile bir dizi ortak askeri tatbikat gerçekleştirmiştir (Pannier, 2021). Ancak, Rusya, Orta Asya'da önemli bir siyasi ve güvenlik rolü oynasa da, etkisi azalmaktadır. Bu, Orta Asya ülkelerinde artan bir öznellik duygusu ve dilsel ve kültürel de-Rusifikasyon eğilimiyle ilgilidir. Bu bağlamda, Türkiye'nin "post-Sovyet alan" üzerindeki kültürel baskısı, Rusya'nın Türk Devletleri Teşkilatı'na karşı olumsuz tutumuna katkıda bulunmaktadır.

Üçüncü olarak, Çin, Pan-Türkizm'in ayrılıkçılığı körükleyebileceğinden ve ABD ile Batı'nın jeopolitik piyonları haline gelebileceğinden endişe duymaktadır.

Kuzeybatı Çin, büyük bir Türk dili konuşan nüfusa ev sahipliği yapmakta olup, çoğunlukla Xinjiang bölgesinde yaşamaktadır. Son yıllarda, Türkiye'deki bazı sağ kanat fraksiyonlar, Xinjiang ile ilgili etnik ve dini meselelerde Çin'i suçlayan ve eleştiren açıklamalar yapmıştır. Çin, şiddetli terörist güçlerin, etnik ayrılıkçı güçlerin ve dini aşırılıkçı güçlerin, Türk dili konuşan ülkeler arasındaki işbirliği platformunu kullanarak Çin karşıtı faaliyetler başlatabileceklerinden endişe duymaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin NATO üyeliği ve ABD'nin Çin'i stratejik olarak sınırlama bağlamında, Çin, Türk Devletleri Teşkilatı'nın potansiyel olarak ABD tarafından jeopolitik bir araç olarak kullanılabileceğinden endişe etmektedir.

Son yıllarda, Çin, Rusya ve İran arasındaki işbirliği, bazı Amerikalı akademisyenler tarafından "Avrasya Üçgen Eksen" olarak görülmektedir. Tesadüfen, Türk Devletleri Teşkilatı da -makalede bahsedildiği üzere- bu üç ülke üzerinde olumsuz bir etki yaratma potansiyeline sahiptir. Bu nedenle, Çin'in Türk Devletleri Teşkilatı'na yönelik tutumu, büyük ölçüde Çin-ABD stratejik rekabetine ilişkin algısına bağlıdır.

Sonuç

Türk dili konuşan ülkeler arasında işbirliği platformlarının kurumsallaştırılması, Orta Asya'daki düzen ayarlamalarının birçok tezahüründen biridir. Orta Asya ve Güney Kafkasya, Avrasya'nın kalbinde yer almakta ve Rusya ile Hindistan, Çin ile Avrupa, Hazar Denizi ve Karadeniz arasında ticaret ve kültürel alışveriş merkezleridir. Bölgenin coğrafi kavşak niteliği, kültürel kaynakların çeşitliliğini (Slav, Batı, kabile ve İslam) belirleyerek bu bölgesel ülkelerdeki ulusal kimliğin karmaşık doğasını şekillendirmektedir.

Önemli dönüşümler arasında, Türk dili konuşan devletler, ikili seçeneklere hapsedilmekten, uyumsuz çıkar çatışmalarına kapılmaktan veya güç dinamikle-

rinde piyon olarak kullanılmaktan kaçınarak bölgesel işbirliği yoluyla riskleri azaltmaya çalışmaktadır. Bir karşı önlem olarak, Orta Asya ülkeleri, çelişkilerini hafifletmek ve bölgesel koordinasyonu artırmak için zirve toplantısı mekanizmasını kullanmaktadır. Aynı zamanda, çeşitli ulusal kimliklerini barındıracak çok düzeyli, çok yönlü ve çok işlevli işbirliği ilişkilerini büyük ülkelerle sürdürmektedirler. Kültürel ve dilsel benzerliklere dayalı işbirliği, bu tür bir ortamda hayal gücü için geniş bir alan sağlamaktadır.

Türkiye'nin Türk dili konuşan ülkeleri bütünleştirme konusundaki heyecanı, stratejik yeniden düzenlenmesini ifade etmektedir. AK Parti döneminde, Türkiye'nin ulusal stratejisi, AB üyeliği hedefine kıyasla daha Avrasya odaklı bir yöne kaymış ve Türkiye'nin büyüklüğünü canlandırmaya odaklanmıştır. Bu amaçla, Türkiye kimlik siyasetini benimsemiş ve Türkçe konuşan ülkelerin entegrasyonunu teşvik etmiştir. Yeni dönemde, büyük güçler, Orta Asya'da mekanizmalar, verimlilik ve kimlik konularında "yumuşak rekabete" girmekte olup, bu, kamu malları sağlama kapasitesinin bir turnusol testidir.

Türkiye'nin, Türk dili konuşan devletlerin işbirliği platformunu genişletme, yeniden adlandırma ve kurumsallaştırma konusundaki teşvikinin iki temel hedefi vardır: Birincisi, "Türk dünyası" içinde iç entegrasyonu teşvik etmek, ikincisi ise Güney Kafkasya sorunu, Tacikistan-Kırgızistan çatışması, Afganistan'ın yeniden inşası ve Kuzey Kıbrıs'ın tanınması gibi çeşitli konularda daha büyük bir rol oynamaktır. Yanlış anlaşılmalara önlemek adına, hem Erdoğan hem de Nazarbayev, Türk Devletleri Teşkilatı'nın üçüncü taraflara karşı herhangi bir özel hedefi olmadığını vurgulamıştır. Ancak, TDT'nin Avrasya jeopolitik dinamiklerine olan etkisi, büyük güçlerin jeopolitik rekabetinde bir piyon olarak kullanılmaktan kaçınma ve aynı zamanda bölgesel çok taraflı işbirliğini teşvik etme yeteneğine bağlı olacaktır. 🌸

Teşekkür

Bu makale, “Ulusal Sosyal Bilimler Vakfı Gençlik Programı” (22CGJ040) tarafından sağlanan fon ile desteklenmiştir.

Kaynakça

- Bal, I. (2017). *Turkey's Relations with the West and the Turkic Republics: The rise and fall of the Turkish model*. Routledge.
- Berdikheeva, S. (2020). Saudi Arabia's Growing Influence in Central Asia. *Inside Arabia*. 10 Nisan 2024 tarihinde <https://insidearabia.com/saudi-arabia-growing-influence-in-central-asia> adresinden alınmıştır.
- Bifolchi, G. (2021). Turkey And Pan-Turkism In Central Asia: Challenges for Russia and China. *ASRIE Analytica*. 13 Mayıs 2024 tarihinde <http://www.asrie.org/2021/05/turkey-and-pan-turkism-in-central-asia-challenges-for-russia-and-china/> adresinden alınmıştır.
- Cai, Y. Y., & Yi, Y. (2020). The Adjustment and Trend of U.S.'s Central Asia Strategy. *Russian, East European & Central Asian Studies*, (2), 19-37.
- CGTN. (2018). 14 Temmuz 2024 tarihinde <https://news.cgtn.com/news/3d-3d414e3163544f77457a6333566d54/index.html> adresinden alındı.
- CGTN. (2022). 14 Temmuz 2024 tarihinde <https://news.cgtn.com/news/2022-05-17/What-did-Russia-say-during-the-CSTO-summit--1a6PmdaGh0c/index.html> adresinden alındı.
- CGTN. (2023). 14 Temmuz 2024 tarihinde <https://news.cgtn.com/news/2023-05-15/China-Central-Asia-Pioneers-in-production-capacity-cooperation-1j-GWQl4ZDzO/index.html> adresinden alındı.
- Cinar, K. (2013). Turkey and Turkic Nations: A post-Cold War Analysis of Relations. *Turkish Studies*, 14(2), 256-271.
- Cornell, S. E. (2000). Uzbekistan: A regional player in Eurasian geopolitics?. *European Security*, 9(2), 115-140.
- d-maps. (2024). 14 Temmuz 2024 tarihinde https://d-maps.com/carte.php?num_car=66540&lang=en adresinden alındı.
- Dehshiri, M., Ghorbani, S., & Hekmatara, H. (2020). A Comparative Study on the Cultural Diplomacy of Iran and Saudi Arabia in Central Asia. *Central Eurasia Studies*, 13(2), 445-464.
- Feng, G. J. (2020). The Progress and Challenges of the Belt and Road Initiative in Central Asia. *Peace and Development*, (1), 97-112.
- Global Times. (2024). 14 Temmuz 2024 tarihinde <https://www.globaltimes.cn/page/202407/1317026.shtml> adresinden alındı.
- Göl, A. (2012). A Short Summary of Turkish Foreign Policy: 1923-1939. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 48(1), 57-71.
- Güçlü, Y. (2000). The Basic Principles and Practices of the Turkish Foreign Policy under Atatürk. *Belleten*, 64(241), 949-968.
- Hao, D. (2020). The “Thawing” and “Solving” of the Nagorno-Karabakh Problem. *World Affairs*, (22), 22-23.
- Hong, Z. X. (2022). From Rule-based Governance to Relational Governance: The Evolution of Governance Models of Central Asian Countries in the Past Thirty Years. *Northeast Asia Forum*, (2), 40-65.
- Hui, D. D. (2024). An Analysis of Turkey's Central Asia Policy from the Perspective of Complex Identity Politics. *Forum of World Economics & Politics*, (2), 68-89.
- Isachenko, Daria. (2020). Turkey-Russia Partnership in the War over Nagorno-Karabakh”, *SWP Comment*. 5 Nisan 2024 tarihinde <https://www.swp-berlin.org/en/publication/turkey-russia-partnership-in-the-war-over-nagorno-karabakh/> adresinden alınmıştır.
- Jeong, E. K. (2018). A Study on The Formation of Early Turkish Nationalism. *Academia Via Serica*, 3(1), 57-83.
- Kemaloğlu, İ. (2020). Mirziyoyev'in Ziyareti Çerçevesinde Türkiye-Özbekistan İlişkileri. *Anadolu Ajansı*. 21 Şubat 2024 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/mirziyoyev-in-ziyareti-cercevesinde-turkiye-ozbekistan-iliskileri/1740453#> adresinden alınmıştır.

- Kürkçüoğlu, Ö. (1980). An Analysis of Atatürk's Foreign Policy 1919-1938. *The Turkish Yearbook of International Relations*, (20), 133-187.
- Li, W. Z. (2019). India's “Connect Central Asia” Policy: Elements and Outcomes. *China International Studies*, (6), 67-83.
- Metbuat. (2023). 14 Temmuz 2024 tarihinde <https://metbuat.az/news/1493748/qerb-irevani-muharibeye-hazirlasdirir.html> adresinden alındı.
- Pannier, B. (2021). Central Asia: Getting Pulled From All Directions At The Crossroads Of Eurasia. *Radio Free Europe*. 21 Şubat 2024 tarihinde <https://www.rferl.org/a/central-asia-influences-china-russia-islam/31600167.html> adresinden alınmıştır.
- Ping, L. H. (2022). The Game of Great Powers and the Supply of Security Public Goods in Central Asia—Concurrently on China's Strategic Choice. *Journal of Xinjiang University(Philosophy and Social Sciences)*, (2), 47-55.
- Rehimov, R. & Varan, G. (2021). Azerbaycan ve Türkmenistan Hazar'daki “Dostluk” Petrol Yatağının Ortak İşletilmesi Konusunda Anlaştı. *Anadolu Ajansı*. 20 Ocak 2024 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycan-ve-turkmenistan-hazardeki-dostluk-petrol-yataginin-ortak-isletilmesi-konusunda-anlasti/2118146> adresinden alınmıştır.
- Sargsyan, A. (2022). Iran to counter Turkish-Azeri attempts of “corridor” at any cost: Expert on Raisi's warning to Ankara and Baku. *Armenpress*. 12 Mart 2024 tarihinde <https://www.armenpress.am/eng/news/1090155/> adresinden alınmıştır.
- TANAP. (2024). 14 Temmuz 2024 tarihinde <https://www.tanap.com/> adresinden alındı.
- Tao, X. (2016). The Geopolitical Features of Central Asia and Their Implications. *Peace and Development*, (3), 71-74.
- Tao, Z. (2011). *Modern State and Nation Building: A Study on Turkish Nationalism in the early 20th Century*. Beijing: Sanlian Bookstore.
- TCCB. (2018). 14 Temmuz 2024 tarihinde <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/92599/-turkiye-ile-ozbekistan-arasindaki-stratejik-ortakligimizi-guclendirecek-adimlari-atik> adresinden alındı.
- TCCB. (2021). 14 Temmuz 2024 tarihinde <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/133462/turk-konseyi-devlet-baskanlari-8-zirvesi-basladi> adresinden alındı.
- TCCB. (2023). 14 Temmuz 2024 tarihinde <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-turk-devletleri-tesklati-artik-cum-uretemeyen-uluslararası-sistemin-yeni-sinerji-merkezidir> adresinden alındı.
- The Arab Weekly. (2021). Enthusiasm for Kabul Airport Mission Betrays Turkey's Strategic Ambitions in Central Asia. 15 Nisan 2024 tarihinde <https://the-arabweekly.com/enthusiasm-kabul-airport-mission-betrays-turkeys-strategic-ambitions-central-asia> adresinden alınmıştır.
- Tomar, C. (2021). From Turkic-speaking Countries to Turkish States. *Anadolu Agency*. 20 Nisan 2024 tarihinde <https://www.aa.com.tr/en/analysis/analysis-from-turkic-speaking-countries-to-turkish-states/2422657> adresinden alınmıştır.
- Tskhay, A., & Costa Buranelli, F. (2020). Accommodating Revisionism through Balancing Regionalism: The Case of Central Asia. *Europe-Asia Studies*, 72(6), 1033-1052.
- Umarov, T. (2022). After Ukraine, Is Kazakhstan Next in the Kremlin's Sights? *Carnegie Endowment for International Peace*. 25 Nisan 2024 tarihinde <https://carnegieendowment.org/eurasiainsight/87652> adresinden alınmıştır.
- Vatanka, A. (2022). Iran, Turkey, and the future of the South Caucasus. *The Middle East Institute*. 5 Nisan 2024 tarihinde <https://www.mei.edu/publications/iran-turkey-and-future-south-caucasus> adresinden alınmıştır.
- Yalınkılıçlı, E. (2018). Uzbekistan as a gateway for Turkey's return to Central Asia. *Insight Turkey*, 20(4), 27-44.
- Yılmaz, S. (2017). The Role of The Leadership of Nursultan Nazarbayev in Kazakhstan's Stability. *International Journal of Liberal Arts and Social Science*, 5(2), 61-72.
- Yuan, F. (2021). Turkic-speaking countries accelerated the process of integration. 15 Nisan 2024 tarihinde https://news.gmw.cn/2021-11/18/content_35318279.htm adresinden alınmıştır.
- Yüzbaşıoğlu, N. & Çetinkaya, B. (2021). Turkic Council Meets in Istanbul to Discuss Afghanistan. *Anadolu Agency*. 25 Mart 2024 tarihinde <https://www.aa.com.tr/en/world/turkic-council-meets-in-istanbul-to-discuss-afghanistan/2375933> adresinden alınmıştır.
- Zaman, A. (2020). Turkey-Iran Tensions Spike over Azerbaijan. *Al-Monitor*. 27 Nisan 2024 tarihinde <https://www.al-monitor.com/originals/2020/12/turkey-iran-tensions-erdogan-azerbaijan-arrests-drug-baron.html> adresinden alınmıştır.
- Zhi, S. Z. (2022). Security in Central Asia after the Changed Political Situation in Afghanistan: Great Powers Game and Regional Cooperation. *Russian, East European & Central Asian Studies*, (1), 1-16.